

bilimlarni tushunish va eslab qolish ko'rsatkichlari sezilarli darajada oshadi.

Natijalar. Kreativlikni rivojlantiruvchi dasturiy ta'minotlar foydalanuvchilarning tasavvurini kengaytirish yangi narsalarni yaratishga undash va ijodiy imkoniyatlarni kengaytirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Shunday qilib, darslarida kreativ fikrlashni rivojlantiruvchi dasturiy vositalarning o'ziga xos xususiyatlari hozirgi ta'lim tizimining muhim qismiga aylanmoqda. Bunday dasturlar talabalar tafakkurni rivojlantirishda, ularning ijodiy va analitik qobiliyatlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar

1. Ўзстандарт агентлигининг 2017-йил 10-ноябрдаги №05-896-сонли қарори. “Электрон таълим” миллий тизимига киритиладиган электрон методик комплекслар ва бошқа таълим ресурсларига ягона талаблар. О'zDSt 36.2030:2017.

2. Seytmuratov S.T. Kompleks yondashuv asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kreativ kompetentligini rivojlantirishning pedagogik-psixologik zaruriyat. // Ilmiy-nazariy jurnali. – Toshkent: 2023, №9, 257-265-b.

3. Seytmuratov S.T. Talabalarning kreativ kompetentligini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o'rni. // «Raqamli iqtisodiyot» ilmiy-elektron jurnali, – Toshkent: TDIU, 2024.

REZYUME. Maqolada talabalarning kreativ kompetentligini rivojlantirishning dasturiy ta'minotning tarkibiy qismlari, ularning hozirgi ta'lim tizimida tutgan o'rni va ahamiyati bayon qilinadi.

РЕЗЮМЕ. В статье будут рассмотрены программные компоненты развития креативной компетентности учащихся, их роль и значение в современной системе образования.

SUMMARY. The article riches the components of the software for the development of creative competency of students, their role and significance in the current educational system.

O'QUVCHILARNING NUTQIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY METODLARDAN FOYDALANISH

A.Sultanova – *pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori*
Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: bilim, ko'nikma va malaka, metodik tavsiyalar, grammatik kategoriya, metodlar.

Ключевые слова: знания, умения и навыки, методические рекомендации, грамматическая категория, методы.

Key words: knowledge, skills, methodological recommendations, grammatical category, methods.

Kirish. O'quvchilarni qo'shimchalar imlosiga doir bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirishda birinchi navbatda unli, undosh, jarangli, jarangsiz kabi eng zarur terminlar bilan tanishtirish, ularga tayangan holda imloviy qoidalar ustida ishlash lozim. Dastlab morfologiyaga doir ayrim mavzular o'rganilmog'i, so'ngra imloviy qoidalariga ko'ra guruhlash mumkin bo'lgan qo'shimchalar yuzasidan umumlashtiruvchi mashqlar bajarilmog'i maqsadga muvofiqdir. Didaktik mashq turlari doirasida o'yinli usullardan, «aqliy hujum» usulidan, muammoli ta'lim usullaridan, mustaqil fikrlash asosida o'tkaziladigan nutqiy mashqlardan, kompyuter imkoniyatlaridan foydalanish ma'qul.

Adabiyotlar tahlil va metodlar. E.N.Solovova mashqlarni joylashtirish izchilligi haqida to'xtalib, avvalgi mashq keyingi mashqni bajarish uchun tayanch vazifasini o'tashi kerakligiga alohida urg'u beradi [2:59]. Bunday izchillikni kelishiklar yuzasidan tuziladigan mashq va topshiriqlarga nisbatan ham joriy etish lozim. Muayyan ketma-ketlikda hosil qilinadigan ko'nikma va malakalar: ona tilidagi kelishiklarning nomlarini eslay olish, qo'shimchalarni sanab bera olish va imlosini izohlay bilish; kelishik qo'shimchalarini to'g'ri talaffuz qilish, farqlab qo'llay bilish, ayniqsa, **-ning** va **-ni** qo'shimchalarini o'z o'rnida ishlatish, yozma nutqda imloviy xatolarsiz yoza olish.

Natijalar. Bir grammatik kategoriyaga (masalan, kelishiklar) mansub grammatik vositalar o'rganib bo'lingach, ular ustidagi ishlar shu bilan to'xtab qolmaydi. Endi o'quvchilarning tayyorgarlik darajasini hisobga olgan holda qo'shimchalarni, shuningdek, yordamchi so'zlarni bir-biridan farqlash, o'z o'rnida qo'llash bilan bog'liq ish turlaridan zarurlari bajariladi. Chunonchi:

1) berilgan qo'shimchalarni mansubligiga ko'ra guruhlarga ajratish;

2) shakldosh qo'shimchalarning qaysi guruhga mansubligini aytish;

3) qo'shimchalarni turlarga (so'z yasovchi qo'shimcha, shakl hosil qiluvchi qo'shimcha) ajratish;

4) grammatik ma'nosi bir xil grammatik vositalarni aytish;

5) qo'shimchalar orasidan qo'llanishi imlo qoidalar bilan bog'liq qo'shimchalarni topish va tushuntirish;

6) bekatlar bo'yicha sayohatda qatnashish;

7) «Grammatik vositalar bilimdoni» bellashuvida ishtirok etish;

8) ma'nodosh grammatik vositalarni (*borsa kerak – borar; kelajakka – kelajak sari* kabi) aniqlash;

9) ma'nodosh grammatik vositalarning (*borsa kerak – borar; kelajakka – kelajak sari* kabi) so'zlashuv yoki kitobiy uslubga mansubligini izohlash;

10) testlar bajarish.

Testlardan mavzuning qay darajada o'zlashganligini nazorat qilish uchun ham foydalaniladi. Masalan:

Test. Qaysi qatorda faqat shakl hosil qiluvchi qo'shimchalar berilgan?

1) -chi, -sh (-ish), -gan, -li;

2) -cha, -chak, -tir, -lar;

3) -iy (-viy), -gi (-ki, -qi), -siz, -zor.

Test. O'rttirma nisbat qo'shimchalari qaysi qatorda berilgan?

1) -l (-il), -n (-in);

2) -sh (-ish);

3) -tir, -dir, -t, -kaz.

Nazorat sifatida savol va topshiriqlarga ham murojaat etiladi:

Savol va topshiriqlar. Fe'ning zamon qo'shimchalarini ayting va imlosini tushuntiring. Sifat va ravishlarda darajalarni ayting. Fe'ning zamon qo'shimchalaridan qaysilari *edi* fe'li bilan qo'shib aytilishi va yozilishi mumkin?

Yuqoridagi kabi topshiriqlar asosida grammatik vositalarni o'rgatishga doir mashqlar ishlab chiqiladi. Ular yordamida tegishli bilim, ko'nikma va malakalar ustida uzluksizlik va uzviylik asosida ish olib borish, nutqiy kompetensiyalarini o'stirishda yuqori samaradorlikka erishish mumkin.

Qoidalarini mustahkamlashga qaratilgan quyidagi kabi amaliy mashqlar bajariladi. Chunonchi:

- 1) berilgan misollar asosida xulosa chiqarish;
- 2) qoidaga (mavzuning sarlavhasiga) mos misollar keltirish;
- 3) berilgan til hodisalarining ma'nosi va qo'llanishiga doir qoidalarini eslash;
- 4) yozma ishda yo'l qo'yilgan xatoni o'tilgan qoida asosida tuzatish;
- 5) «Mavzular bilimdoni» bellashuvini o'tkazish.

Qoida. Kishilik olmoshlari (*men, sen, u, biz, siz, ular*) matnda, asosan, ikki xil uslubiy qoidaga amal qilib ishlatiladi:

1) So'z takroridan qochish uchun birinchi gapdagi ot o'rnida ikkinchi gapda *u, ular* kishilik olmoshlari qo'llanadi: *Hokim yigitlarni darhol zindondan chiqarib o'z huzuriga keltirdi. U ko'p iltifotlar qilib, yoshlarning ko'ngillarini ko'tardi.*

2) So'z takroriga yo'l qo'ymaslik, hadeb «men»lamaslik uchun ikkinchi gapda ega vazifasidagi *men, biz* kishilik olmoshlari tushirib qoldiriladi. Badantarbiya qildim. So'ngra choy ichdim. Soat sakkizda uydan chiqdik. Bekatga bordik.

Bu kabi qoidalar va ularni mustahkamlashga doir tavsiya etiladigan mashqlar sinflar va darslar bo'yicha ma'lum izchillikda, uzluksizlik va uzviylik prinsiplariga amal qilgan holda taqsimlab chiqiladi. Ular o'quvchilarning so'z shakllarini to'g'ri talaffuz qilish va yozishga, so'z va so'z shakllarini, so'z birikmalarini to'g'ri qo'llashga o'rgatish uchun yordam beradi.

Mashqlarda dastlab qo'shimchalar bilan tanishtirish, ularni so'z shaklidan ajratish, so'ng talaffuzi va imlosini izohlash, qo'llanishini tushuntirish, so'zni morfologik jihatdan to'g'ri shakllantirish, mantiqiy suhbat asosida qo'shimchalarning imloviy variantlari bor-yo'qligini so'rab bilish, nihoyat, ulardan og'zaki va yozma nutqda to'g'ri foydalanish kabi izchillikda darajalanadi.

O'zbek tilini o'rganish jarayoni, bir tomondan, o'quvchilarning tilga doir bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishga, ikkinchi tomondan, ularning nutqiy kompetensiyalarini amaliyotida qo'llashga yo'naltirilgan.

O'zbek tili darslarida, asosan, fonetika (to'g'ri talaffuz), leksikologiya, so'z tarkibi, morfologiya (morfologik shakllar) o'rganiladigan matn ustidagi ishlarga katta e'tibor qaratiladi. O'zbek tilining grammatik materiallarini o'rganish ishini vaqti-vaqti bilan matn vositasida davom ettirish, bu ishlarni quyidagi yo'nalishlarda tashkil etish ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beradi:

- 1) darsda o'rganilgan til materialini mustahkamlashda;
- 2) ilgari o'rganilgan til materialini takrorlash, shu jumladan talaffuz va imlo, punktuatsiya ustida ishlash maqsadida;
- 3) o'zbek adabiy tilini shevaga xos shakllar bilan taqqoslab o'rganishda;

4) og'zaki nutqni kitobiy nutq bilan chog'ishtirib rivojlantirishda;

5) badiiy asarlardan olingan parchalar asosida ona tilidagi so'z ishlatish mahorati va ritorika ustida ishlashda;

6) ona tili darslarida adabiy materiallarni o'rganishda;

7) tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishda.

Har gal so'z turkumlari, ularning ma'noviy guruhlari, grammatik vositalar bilan tanishganda, matndan ajratib ko'rsatilgan so'zlarni morfologik-sintaktik tahlil qildirish zarur. Masalan, olmoshlarning ma'noviy guruhlari (kishilik olmoshlari, so'roq olmoshlari, o'zlik olmoshi va b.)ni kuzatish uchun quyidagi matn taqdim etiladi:

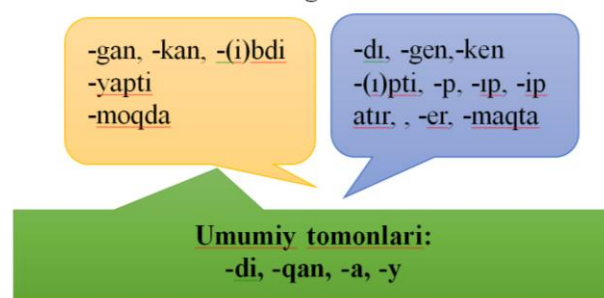
Kechqurun bizning yotoqxonamizga tarbiyachi opa kelib suhbat o'tkazdi. U shu so'zni aytib o'zini qarshisidagi darvoza yo'lagiga oldi. Oradan o'n kun o'tgandan keyin ularning qamalganini eshitdi. Senlardan ham ahillik, do'stlik zo'r. Ular bor joyda senlar hech narsa emassanlar. (X.To'xtaboyev "Besh bolali yigit").

Muhokama. O'quvchilar gapni o'qiydilar, mazmunini o'z so'zlari bilan qayta hikoya qiladilar. So'ngra matndan olmoshlarni topadilar, ularning qaysi ma'noviy guruhga mansubligini aniqlaydilar, shakliga, ayniqsa, kishilik olmoshining ko'plik son shaklida (-lar qo'shimchasi bilan) qo'llanishiga e'tibor qaratadilar. So'roq so'zlarga tayangan holda ushbu olmoshlarning sintaktik vazifasini ko'rsatadilar (*bizlarning* – aniqllovchi, *kimimiz* – ega, *senlardan* – to'ldiruvchi, *ular* – ega va h.k.). Matndagi *ular* olmoshi ikki mustaqil gapni bog'lash uchun xizmat qilmoqda: *Senlardan ham ahillik, do'stlik zo'r. Ular bor joyda senlar hech narsa emassanlar. Ular olmoshi birinchi gapdagi ahillik, do'stlik* otlarini almashtirib kelmoqda.

Soat metodida o'quvchilarni ikkita jamoaga "Soat tayoqchasi" va "Daqiqa tayoqchasi" ga ajratamiz. Ular oldindan tayyorlab qo'yilgan mavzuga oid kichik-kichik bir-birini takrorlamaydigan ma'lumotlardan iborat tarqatma qog'ozlarni beramiz va ularni xuddi soat shaklida aylana qilib qo'yib olamiz, ya'ni daqiqa jamoasi ichki aylanadan, soat jamoasi tashqi aylanadan joy olishadi. O'qituvchining har bir ogohlantirishidan keyin bir - biriga ro'para-ro'para turgan o'quvchilar o'z ma'lumotlarini sheriklariga tushuntirib beradi va bu jarayon dastlabki o'quvchiga qayta uchragunga qadar davom etadi, soat tayoqchalari o'z joyida turadi, daqiqa tayoqchalari esa soat millari kabi aylanishadi. Mana shunday savol-javoblar, interaktiv metodlar orqali mavzu mustahkamlanadi hamda o'quvchilarning nutqiy kompetensiyalari rivojlanishiga yordam beradi.

Quyidagi interaktiv metodlar orqali bolalarga grammatik shakllarni o'zbek va qoraqalpoq tillarida farqlab o'rgatish mumkin. Shuningdek, mana shu grammatik vositalar mavjud bo'lgan so'zlarni topish, so'zlardan gaplar tuzish kabi topshiriqlarni murakkablashtirib borish mumkin. Bu kabi metodlar orqali o'quvchilarning og'zaki va yozma savodxonligi oshadi.

Venn diagrammasi

Xulosa. Shunday qilib, darsdan darsga darslikda berilgan yoki o'qituvchi tomonidan o'quvchilarining imkoniyatlarini hisobga olib tanlangan matn asosida o'zbek tilining til hodisalarini majmuaviy o'rganish bo'yicha maqsad sari yo'naltirilgan ishlar bajariladi. Bu ishlar, asosan, nutqiy kompetentsiyani rivojlantirish, muloqot odobini egallashga qaratiladi. Bunda quyidagi interaktiv metodlardan foydalanish mumkin.

Xullas, o'zbek tili darslarida izchillik, uzluksizlik va uzviylik asosida o'rganiladigan grammatik materiallar bir tizimga birlashuvchi yuqoridagi kabi topshiriq va metodlar yordamida o'quvchilar nutqiga singdiriladi, shu orqali nutq va tafakkurning o'sishi ta'minlanadi. O'zbek tili darslarida izchillik, uzluksizlik va uzviylik asosida o'rganiladigan grammatik materiallar bir tizimga birlashuvchi mashqlar yordamida o'quvchilar nutqiga singdiriladi, shu orqali nutq va tafakkurning o'sishi ta'minlanadi.

Adabiyotlar

1. Safarova R. Ona tili ta'limining yangilangan mazmuni va uning didaktik asoslari. – Toshkent: «Fan», 1995.
 2. Соловова Э.Н. Методика обучения иностранным языкам. Базовый курс лекций: Пособие для студентов педвузов и учителей. 2-э изд. – Москва: «Просвещение», 2003.
 3. Yusupova Sh.J. Ona tili ta'limi samaradorligini oshirishda ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etish (noan'anaviy usullar va kompyuterdan foydalanish): Ped.fan.nomz ... diss. – Toshkent: 1998. 26-b.
 4. Qurbonova X. Ona tili ta'limi mazmunini yangilashning lingvo-metodik asoslari: Ped. fan. nomz... diss. avtoreferati. – Toshkent: 2005. 24-b.
 5. G'ulomov A., Ne'matov H. Ona tili ta'limi mazmuni: O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. – Toshkent: «O'qituvchi», 1995.
 6. G'ulomov A. Ona tili o'qitish prinsiplari va metodlari. – Toshkent: «O'qituvchi», 1992.
- REZYUME.** Maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablari o'zbek tili darslarida grammatik materiallarni o'qitish va bunda interaktiv usullardan foydalanish afzalliklari haqida fikr yuritiladi.

РЕЗЮМЕ. В статье рассматриваются преимущества преподавания грамматического материала на уроках узбекского языка в средних общеобразовательных школах и использования при этом интерактивных методов.

SUMMARY. The article reflects on the advantages of general secondary education schools teaching grammatical materials in Uzbek language lessons and using interactive methods in this.

ATTITUDES TO TRANSFORMING FROM TEXTBOOKS TO TECHNOLOGY IN ESP CLASSES

A.U.Tajieva – candidate of pedagogical sciences, dotsent

J.A.Allamuratova – master student

Nukus state pedagogical institute named after Ajiniyaz

Tayanch so'zlar: ESP, raqamli vositalar, darslikka asoslangan metodologiya, haqiqiy materiallar, transformatsiya, e-learning, aralash ta'lim.

Ключевые слова: ESP, цифровые инструменты, методология на основе учебников, аутентичные материалы, трансформация, электронное обучение, смешанное обучение.

Key words: ESP, digital tools, textbook-based methodology, authentic materials, transformation, e-learning, blended-learning.

Introduction. The Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures for the further development of higher education" radically changes the content of personnel training in accordance with the priority tasks of fundamental improvement of the higher education system, socio-economic development of the country. It is designed to create the necessary conditions for the training of highly qualified specialists in accordance with international standards [1:1]. New approaches in the system of education also influenced on the learning and teaching of foreign languages, as language is the major factor of person's development.

English for Specific Purposes which is a vital branch of English language teaching (ESP), which prepares non-language-oriented learners for English communication in professional domains. In the field of English language teaching, ESP has become remarkably crucial due to the high demand for language competency customized to professional, academic, or occupational contexts [8: 590]. For a long time, traditionally ESP instruction has been applied with paper-based course books on General English in teacher-centered classrooms. Recently, focusing on learners' purposes, needs and professional demands, the structure of the ESP courses has been renovated with far more modern, effective and practical methods which emphasize the usage of technological applications, as "the

use of interactive simulations, and other activities on mobile devices, facilitates the visualization of abstract concepts, enhancing students' comprehension and, consequently, their confidence in the learning process" [10:24].

The medical field is highly competitive, and proficiency in the English language, as English is essential for internationalization of medical students to succeed in their careers. Traditional methods of teaching English, such as grammar-translation and audio-lingual, have been widely used in the past. Today, these methods have been criticized for their focus on linguistic form rather than communicative function [2:357].

Nowadays, the use of information communication technologies (ICT) in education, particularly in language education has been proceeding with Educational Online Resources and artificial intelligence systems which is providing abundant data for teaching and learning process. In ESP classrooms the use of technologies is even more crucial since they need a source of authentic materials exposing learners in real-life language use in their professions. The demand for digital tools has remarkably increased recently as learners should be engaged in practical process and integrate language acquisition with computer education in accordance with the requirements of specific disciplines.